

УДК 348.05

Кривенко Юлія Василівна,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

Калітенко Оксана Михайлівна,

к. ю. н., доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЩОДО ПИТАННЯ «ТАЄМНИЦІ СПОВІДІ»

Постановка проблеми. Законодавство України яке базується та розвивається на основі радянської правової системи, ввібрало в себе в достатній кількості норми міжнародного права, які сформувалися на підставі західної правової традиції, в основі якої є базові поняття, такі як «права та свободи людини» та «концепція правової держави».

Права людини зафіксовані не лише в міжнародних документах, але і в національних конституціях. Так, положення Конституції України відносно прав і свобод людини повністю відповідає міжнародно-правовим стандартам. Загальні курси з прав людини викладаються в навчальних закладах. Про права людини говорять політики, правозахисники, громадські та релігійні діячі. Найширші верстви населення інформовані про поняття прав людини завдяки засобам масової інформації.

Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод, ст. 9: Свобода думки, совісті і релігії. Кожен має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як індивідуально, так і спільно з іншими, публічним або приватним порядком, в богослужінні, навчанні, релігійних і ритуальних обрядів. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які передбачені законом і необхідні в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [1].

Однією з характерних особливостей сучасної світової ситуації є активізація релігій. Цей висновок, який свого часу зробили соціологи, сьогодні, ні у кого вже не викликає серйозних заперечень. Інша справа, що ця активізація релігії (іноді говорять про відродження релігії – resurgent religion)

відбувається в різних формах залежно від специфіки самої релігії та регіону її розповсюдження.

На сучасному етапі розвитку та становлення вітчизняного законодавства це питання викликає інтерес серед науковців та практиків та взагалі є цікавим для пересічних громадян.

Стан дослідження теми. Слід зазначити, що питання стосовно поняття сповіді та таємниці сповіді є досить специфічним враховуючи, те, що Україна у відповідності до ст. 35 Конституції України передбачає, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність [2]. Дослідженнями в даній сфері займалися: О.Е. Душин, А. Пчелінцев, І.Л. Петрухін та ряд інших.

Мета статті. Проаналізувавши норми вітчизняного законодавства – визначити та дослідити поняття сповіді та таємниці сповіді, як особистого немайнового блага.

Відповідно до поставленої мети були вирішені наступні завдання:

- 1) характеристика поняття сповіді;
- 2) визначення питань пов'язаних з таємницею сповіді, та наслідків порушення таємниці сповіді.

Виклад основного матеріалу. Людство пройшло довгий та важкий шлях від визнання самої ідеї належності особі прав через концепцію притаманності прав від народження кожній людині до юридичної парадигми невідчужуваності прав. Права людини є категорією, яка постійно розвивається, змінюється її зміст, юридичне наповнення та формулювання [3, с. 36].

О.Е. Душин визначає наступні періоди стосовно визначення сповіді як церковного таїнства:

Перший період, який визнають усі дослідники, розгортається від ранньохристиянського до-свіду Церкви з середини II сторіччя до остаточного формування канонічних стандартів покаяння до VII сторіччя. В ранній Церкві сповідь та покаяння відбувалася на загальних зборах молільників парафіян. У III столітті виникає звичай сповідатися перед монахом чи святою людиною.

Перше офіційне рішення про затвердження статусу сповіді було прийнято в 452 році папою Левом I Великим, що визнав її корисність як умови для примирення, але не подали необхідних визначень для канонічної специфікації даного таїнства. Потім, наприклад, у Статуті св. Бенедикта ченцям дозволялося сповідатися свого абата персонально, таємно, але ця позиція не була обов'язковою для виконання. Тільки в 1312 році Віденський собор зобов'язав бенедиктинців сповідатися кожен місяць, а в 1337 році, згідно *Constitutio Benedicta* Бенедикта XII, було встановлено вимогу сповідатися щотижня. Лише на межі XI-XII вв. сповідь затверджується в якості загальноприйнятої щорічної практики на першу середу Великого посту. У 1198 році Паризький собор вперше встановив синодальний звіт інструкцій для сповідників, що підтверджує широке поширення даної процедури. В 1200 році більш короткий і менш розроблений кодекс був прийнятий на соборі в Лондоні. Тим не менше, наприклад, в Італії сповідь не була такою ж популярною, як в Англії або Франції [4, с. 37-56].

В свою чергу церква в петровські часи «диставала» до значно більшого числа підданих, ніж сама держава, виняткова роль випала саме їй. З цієї точки зору, не менш важливо було, щоб піддані регулярно сповідалися, ніж те, щоб вони регулярно сплачували свою подушну подати (показово, що остання була введена після обов'язкової щорічної сповіді) – за тим і іншим стояла одна і та ж надзавдання, навчити їх робити хоча б щось «регулярно» [5, с. 34-68].

Той спосіб життя Церкви, який був у XX або ще в XIX столітті, мало схожий на те, як і чим сьогодні ми живемо. У XIX столітті мала місце доведена до абсурду формалізація. Чотири раз на рік обов'язково треба було пройти за схемою: говів, сповідався, причащався. В тому числі і для влаштування на роботу, для довідки про благонадійність. Виходило, якщо постиш-сповідуєшся, значить – все в порядку, ти сумлінний громадянин своєї країни [6].

Дискусії навколо таємниці сповіді зумовлені тим, що світська влада в такий спосіб втручається в межі правової компетенції Церков, та не визнає існування в Церкві власної правової системи й намагається підпорядкувати її світському праву.

Релігійна (культובה) діяльність Церкви та релігійних організацій регулюється релігійними нормами та нормами церковного права.

Аналізуючи культуру діяльність Церкви слід визначити, що релігійними культурами діями, які мають конститутивний характер, тобто встановлені самим Засновником Церкви і їх не можна відокремити від її сутності, без них неможливе її існування є Таїнства. Під Таїнствами слід розуміти – релігійні (культובה) дії в християнстві. Одним з таких таїнств є покаяння (сповідь).

Сповідь має важливе значення, так як є підставою для відновлення церковної дієздатності, крім того проводиться таємний суд духовника. Сповідь як покаяння в гріхах присутня в ряді релігій. Найбільше поширення сповідь як один з найважливіших релігійних обрядів набув в християнстві – православ'ї, католицизмі та протестантизмі. Схожий, але не ідентичний інститут покаяння є і в авраамічних релігіях – іудаїзмі та ісламі, де цей духовний акт носить назву «виддуй» і «тауба». Православні мають право на сповідь в строго відведений час перед літургією; у аналогію – в загальній залі; без подробиць – просто необхідно назвати гріх, священник читає довільну молитву. Католики сповідаються в будь-який час; в закритій сповідальні гріх можна аналізувати зі священником, священник дає поради та настанови, відпускає гріхи. Протестанти стверджують, що між людиною та Богом немає посередників і тому ніхто не має право відпускати гріхи.

Таємниця сповіді встановлена як обов'язкова професійна таємниця для пресвітерів у VI столітті. До цього християнська церква дозволяла всенародну сповідь, яку відмінив Латеранський собор, а у 1594 р. папа Клімент VIII накладає на духовника печатку мовчання під страхом тюремного ув'язнення. Східна церква встановлює у 1662 р. за розголошення сповіді кару, а за розголошення сповідальних гріхів священнослужитель позбавлявся сану [7].

Згідно Повного православного богословського енциклопедичного словнику початку XX ст. «нині все сказане на сповіді зберігається в таємниці, за винятком таких випадків, коли приховування загрожує небезпекою монарху, імператорському дому або державі» [8].

Але у канонічному праві були два винятки з правила, що забороняло допитувати священнослужителя про обставини, що стали відомі із сповіді. Перша проголошувала: «Если кто при исповеди объявит духовному отцу своему об умысле на честь и здравие государя, или о намерении произвести бунт и измену, и, объявляя о том, не покажет искреннего раскаяния и твердой решимости оста-

вить свое намерение..., то духовный отец должен доносить об этом немедленно... При этом священник только называл имя и звание данного лица и доносил о том, что оно имеет злой умысел против Государя или государства и нераскаянное к тому намерение». Згідно зі Статутом Кримінального судочинства від 20 листопада 1864 р. така особа підлягала негайному взяттю під варту і після початку слідства священнослужитель повинен був «без усякого приховування, у всіх подробицях розповісти все, що почув про той злий намір».

Другий виняток був в наступному: «Если бы кто умышленно произвел какой-либо соблазн в народе, могущий иметь вредные последствия для церкви и общества... и, признавшись в том на исповеди, не изъявлял бы согласия или намерения публичным признанием в произведенном им обмане положить предел соблазну и вредным последствиям, происходящим или могущим произойти от него для церкви и отечества, то духовник тоже должен открыть об этом епархиальному начальству» [9].

У всіх інших випадках, крім наведених, церква забороняла священнослужителям розголошувати відомості, які стали їм відомі під час сповіді.

Одним з перших у сучасній юридичній науці питання про право на релігійну таємницю підняв професор І.А. Петрухін, який висловив думку про доцільність виділення двох видів релігійних таємниць: «Таємниця віруючого, його право приховувати свою приналежність до релігії взагалі і до окремих віровчень зокрема і таємниця, довірена священнику, яку він не повинен розголошувати» [10, с. 220]. В основу цього поділу, як бачимо, автором покладено суб'єктний критерій. Такий підхід дозволяє класифікувати релігійні таємниці на особисту і професійну таємниці.

Однією з гарантій свободи релігії виступає релігійна таємниця, під якою слід розуміти інформацію з обмеженим доступом, несанкціоноване отримання і розголошення якої може завдати шкоди охоронюваним інтересам віруючої особистості або релігійного об'єднання. За суб'єктним критерієм релігійні таємниці класифікуються на особисту і професійну таємниці.

Особиста релігійна таємниця включає комплекс зобов'язуючих та заборонних норм, які гарантують конфіденційність і недоторканність релігійного життя людини і громадянина.

До професійної релігійної таємниці слід віднести таємницю сповіді [11, с. 69].

На думку А.Пчелинцева: «оскільки покаяння передбачає довірчий характер відносин між священнослужителем і віруючою особою, неминучим якісною ознакою сповіді є її таємниця. Саме гаран-

товане право на таємницю сповіді дає священнику імунітет на нерозголошення таких, що стали йому відомими з суто конфіденційного духовного спілкування відомостей, що є однією з найважливіших гарантій свободи віросповідання. В іншому випадку таїнство покаяння втрачає всякий духовний зміст, а священник перетворюється в поліцейського» [12, с. 77].

Однією з гарантій свободи релігії виступає релігійна таємниця, під якою слід розуміти інформацію з обмеженим доступом, несанкціоноване отримання і розголошення якої може завдати шкоди охоронюваним інтересам віруючої особистості або релігійного об'єднання. За суб'єктним критерієм релігійні таємниці класифікуються на особисту і професійну таємниці.

Особиста релігійна таємниця включає комплекс зобов'язуючих та заборонних норм, які гарантують конфіденційність і недоторканність релігійного життя людини і громадянина.

До професійної релігійної таємниці слід віднести таємницю сповіді [13, с. 72].

Деякі релігії вимагають від своїх послідовників сповідатися перед своїми духівниками й забороняють останнім розголошувати таку інформацію. У багатьох країнах конфіденційність сповіді захищена законом – настільки, що за порушення духівником заборони на розголос інформації, отриманої під час сповіді, призначають відповідну кару. Однак у країнах, де конфіденційність сповіді не визнано законом, державна влада може змушувати духівника «поділитися» інформацією, отриманою при сповіді. В тій останній групі країн цей важливий обов'язок, що його приписує релігія, виконаним бути не може.

Ст. 65 КПК України передбачає, що не можуть бути допитані як свідки: священнослужителі – стосовно розголошення інформації отриманої на сповіді. Додаткові гарантії таємниці сповіді є також у внутрішніх встановленнях самих релігійних об'єднань і канонічних нормах права, які зобов'язують священнослужителів уникати дій, які зловживають довірою, оскільки це несумісно з їх духовним статусом [14].

Неоднозначною є точка зору А.Пчелинцева, який вважає, що в певних випадках відмова священнослужителя від обов'язку збереження професійної таємниці у сучасних умовах є допустимою і виправданою. Такі випадки є винятковими: коли священнослужитель дізнається про підготовку тяжкого або особливо тяжкого злочину проти особи або суспільної безпеки. При цьому питання про те, чи слід священнослужителю в цій ситуації доносити на людину яка сповідалась і пов'язаних з нею осіб, може вирішуватися тільки у площині ви-

знання за ним права на розголошення таємниці. Моральний обов'язок священнослужителя щодо запобігання підготовки до злочину ні в якому разі не може бути перетворений на його юридичний обов'язок. Отже, ця вимога має бути зафіксована не в нормах світського права, а у внутрішніх (канонічних) настановах і нормах етики самих релігійних організацій [15, с. 79].

Законодавство жодним чином не обмежує права сповідника на власний розсуд поширювати інформацію, отриману ним під час сповіді (хоча така заборона й міститься у нормах канонічного права, але її не можна повною мірою вважати правовою, оскільки канонічне право офіційно не визнається галуззю права України, і до того ж воно поширюється не на всіх людей на території держави, а на вірних відповідної Церкви як на території держави, так і поза її межами).

Висновок. Отже, державно-конфесійні відносини в Україні побудовані на конституційному принципі відокремлення Церкви та релігійних організацій від держави. Незважаючи на це, держава бере до відома і поважає традиції та внутрішні

настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Однією з гарантій свободи релігії виступає релігійна таємниця, яка в свою чергу поділяється на два види (особиста релігійна та професійно релігійна).

Таємниця сповіді відноситься до професійних таємниць, так як священнослужитель виконує свій професійний обов'язок. Священнослужитель не може бути притягнутий за відмову від дачі свідчень за фактами, які стали йому відомими зі сповіді на підставі ч. 5 ст. 3 Закону України від 23 квітня 1991 року «Про свободу совісті та релігійні організації» [16] якою передбачається, що «ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих; ст. 5 ЦПК України, яка регулює порядок захисту прав людини в суді, в тому числі і релігійних, містить норму в п. 3 ч. 1 ст. 51 [17], відповідно до якої не підлягають допиту в якості свідків священнослужителі щодо відомостей отриманих ними на сповіді віруючих. Ст. 65 КПК України передбачає, що не можуть бути допитані як свідки: священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих [18].

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція Про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004-Дата доступу 10.03.2014.
2. Конституція України : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Мікуліна М. Особисті немайнові права фізичних осіб: мозаїка класифікацій // Право України. – 2011. – № 1. – С. 36.
4. Душин О.Э. Исповедь и совесть в западноевропейской культуре XIII-XVI вв. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – С. 37-56.
5. Живов В. Из церковной истории времен Петра Великого: Исследования и материалы. – М. : НЛО, 2004. – С. 34-68.
6. Исповедь – проходной билет ко Причастию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iliya-monastery.org/blog/?p=19088>.
7. Полный православный богословский энциклопедический словарь в 2-х томах. – СПб. : Издательство П.П. Сойнина. – Т. 2, столбцы 1827 и 2141.
8. Тайна исповеди // Полный православный богословский энциклопедический словарь. CD-версия: «Богословская энциклопедия». – М. : Directmedia Publishing, 2005.
9. Баштега Р. Охорона таємниці сповіді у кримінальному судочинстві // Киевская Русь. – Выпуск № 2 (25). – 09.2004. – Режим доступу: <http://www.kiev-orthodox.org/site/churchlife/296/>.
10. Петрухин И.Л. Личные тайны (человек и власть). – М. : Институт государства и права РАН, 1998. – С. 220.
11. Пчелинцев А.В. Свобода вероисповедания и деятельность религиозных объединений в Российской Федерации: конституционно-правовые основы : монография. – М. : ИД «Юриспруденция», 2012. – С. 69.
12. Пчелинцев А. Абсолютна ли тайна исповеди // Законодательство и экономика. – 2011. – № 5. – С. 77.
13. Пчелинцев А.В. Свобода вероисповедания и деятельность религиозных объединений в Российской Федерации: конституционно-правовые основы : монография. – М. : ИД «Юриспруденция», 2012. – С. 72.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.
15. Пчелинцев А. Абсолютна ли тайна исповеди // Законодательство и экономика. – 2011. – № 5. – С. 79.
16. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 № 987-XII / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1991. – № 25. – Ст. 283.
17. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
18. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.

Кривенко Юлія Василівна, Калітенко Оксана Михайлівна

ЩОДО ПИТАННЯ «ТАЄМНИЦІ СПОВІДІ»

Розкривається значення «таємниці сповіді». Проаналізовані окремі питання стосовно «таємниці сповіді» та правові наслідки її розголошення.

Ключові слова: сповідь, таємниця сповіді, релігійна таємниця, особисте немайнове право.

Кривенко Юлія Васильевна, Калитенко Оксана Михайловна

ПО ВОПРОСУ «ТАЙНЫ ИСПОВЕДИ»

Раскрыто значение «тайны исповеди». Проанализированы отдельные вопросы относительно «тайны исповеди» и правовых последствий её разглашения.

Ключевые слова: исповедь, тайна исповеди, религиозная тайна, личное неимущественное право.

Kryvenko Yuliia Vasylivna, Kalitenko Oksana Mykhailivna

SINGLE ISSUES «SEAL OF CONFESSION»

The significance «seal of confession». Analyzed different questions about «seal of confession» and the legal consequences of its disclosure.

Keywords: confession, seal of confession, religious mystery, moral rights.